

ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАДРУГЕ

Између два рата радиле су здравствене задруге у Југославији. Идеја о оснивању здравствених потекла је од лекара Гаврила Којића, који је радио при америчкој мисији. Своју идеју остварио је у сарадњи са америчком здравственом мисијом и уз подршку Главног савеза српских земљорадничких задруга и министарства народног здравља. Деловале су као самоуправна удружења чланова удружених заједничким очувањем здравља. Окупљале су сељаке више села јер су здравствене задруге имале знатно веће издатке за стручно особље и просторије са потребном опремом и лековима него земљорадничке задруге. Средства задруга била су члански удели, месечне уплате, штедни улози, зајмови и кредити. Постојали су резервни фонд, болеснички фонд, фонд за задружно образовање, фонд за подизање задружног дома здравља, ако би престала потреба за тим фондом, прикупљени новац служио је за санацију. Резервни фонд је био недељив, задругари га нису добијали и ако би задруга престала са радом. Чуван је у Савезу до оснивања нове задруге на истој територији. Задруге су зајмове и кредитне узимале само ако су им недостајала сопствена средства. Основни циљ задруга био је заштита здравља чланова и њихових породица, а важна је била заштита деце и жена (мајки-породиља). Уз то посебно је било важно сузбијање заразних и социјалних болести. Прва здравствена задруга у Србији основана је у Косјерићу 25.1.1921 године као Среска здравствена задруга. Здравствене задруге су биле под министарством народног здравља. Основан је Савез здравствених задруга који је средиште имао у Београду. У Србији је 1924 године деловало 1.538 задруга свих задружних облика – кредитних, набављачко-потрошачких, произвођачко-прерађивачко-продајних, било је 15 здравствених задруга и 14 здравствених станица (са 16 лекара и 13 сестара нудиља) са 5.924 задругара. Уочи Другог светског рата било је близу 200 здравствених задруга. Организација Савеза била је : Савез у Београду, Среске здравствене задруге у среском месту, Здравствени одељци у општини, Здравствени повереник у селу. Стручно особље били су лекари, апотекари, ветеринари, медицинске сестре и бабице. Остало особље били су књиговође, благајник и служитељ. Имали су покретне зубне станице. У оквиру оспособљавања стручног особља при здравственим задругама вршене су припреме лекара за рад у задругама. У оквиру медицинске заштите мајки и деце вршени су систематски периодични прегледи трудница, мајки и новорођене деце. Вођени су здравствени картони деце школског узраста. У оквиру ветеринарске службе била је ветеринарска пропаганда, сузбијање биљних штеточина и других паразита, задружна производња вакцина, вакцинација стоке против заразних болести. Пратили су ширење заразних болести, антитуберкулозни рад, имунизацију против шарлаха и дифтерије, лечење маларије, ... Задружни објекти били су здравствени објекти, хигијенске чесме, бунари и водоводи. Рађени су пројекти сеоских зграда од камена, цигле, хигијенских ђубришта и септичких јама на селу. Вођени су судски спорови око експлоатације минералних извора и уређења бање Врујуци. Против здравствених задруга били су Српско лекарско друштво, апотекари, трговци. Сем запослених деловала је задругарска омладина. Одржавани су задружни зимски течајеви, извођење хигијенског и пољопривредног рада у Одељцима Задружне

Омладине, пољопривредна и хигијенска такмичења женских одељака, изградња хигијенских објеката. У оквиру просветног рада у задругама одржавани су течајеви просветно-хигијенски, самарјански, домаћичке школе, курсеви шивења, зимски течајеви. Њихов гласник „Здравствени покрет“ излазио је у Београду, у 3.000 примерака од 1921 до 1930, а од 1930 до 1938, као „Здравствени покрет“ – здравље“ у истом месечном тиражу. Објављиване су студије и чланци о хигијени села, народним веровањима у враџбине, ...

У Годишњим инвентарним пописима здравствених задруга и Савеза навођени су инструменти, медицински апарати, болничка и амбулантна опрема, апотекарска слагалишта, задружне зграде, имања и библиотеке. Специјализована библиотека Савеза здравствених радника која је била једна од већих у свету, уништена је 1941 године. Задруге су постојале од 1921 до 1948 године. Идеју о здравственим задругама прихватили су и такве земље као Јапан, САД, Шведска. (1) У свом раду следили су речи краља Александра : „Данас више него икада треба да је сваком јасно, да је задругарство најздравији облик привредног одржања и друштвеног напретка.“(2) Краљевина Југославија је 1930 године донела закон о Здравственим задругама. Подржавала је здравствене задруге и преко помоћи селу Хигијенских завода. (3)

У току 1921. у Северној Далмацији сазнали су за почетке покрета здравственог задругарства. О Ускрсу 1922. изашао је први број листа „Здравствени покрет“. Почела је преписка са др. Гаврилом Којићем. Одмах по повлачењу Италијана из Равних Котара основана је Здравствена задруга у Смоковићу, прва у њиховом крају и једна од првих десетак здравствених задруга основаних у Југославији. Задруга са амбулантом и апотеком била је у Народном дому у Смоковићу и почела је са радом почетком 1924. Први задружни лекар био је др. Никола Ољдекоп. Исте године основана је Здравствена задруга у Жегару, која је рад почела 1925. Основане су здравствене задруге у Мокром Пољу, Смиљчићу, Ђеврскама, Книну, Кистањима, Стамковцима, Вињерцу, Нину, Пољицама, Пађенама, Косову, Голубићу, Шибенику, ... Кад су основане прве задруге у Смоковићу, Жегару, Мокром Пољу др. Гаврило Којић посетио је Далмацију два пута. Први пут посетио је места у којима су основане задруге 1924, а други пут 1925. Северну Далмацију посетиле су чланице Американске мисије и Добрила и Славка Косте Главинића. Основана је школа за сеоске домаћице, која је држала предавања 1926-27 и 1927-28. Школа је престала са радом због уступања просторија за оснивање болнице у Земунику. Др. Којић је умро 1927. Управни одбор Савеза здравствених задруга наставио је његово дело. (4) Соколи из Книна прославили су Видовдан 1931. на далматинском Косову. Прослава је приређена по програму Културно-привредне матице за северну Далмацију, која је одлучила да прослави да карактер културно-привредне пропаганде за село. Осим соколског програма била је предвиђена пољопривредна и хигијенска изложба. Био је позван др. Ст. Иванић, директор Централног хигијенског завода у Београду, да одржи предавање о здравственим задругама. (5) Соколи су у свом деловању у селима око Сарајева открили поразну слику здравственог стања у народу. Соколска жупа Сарајево покушавала је да помогне селу и сељацима. Одржавала је предавања о хигијени, правила са лекаркама-соколицама екскурзије по селима, одржавала течајеве за прву помоћ сеоским девојкама. За време епидемије пегавца у источној Босни, Соколска жупа је слала чисто рубље, сапун и средства за дезинфекцију. Све

то није давало знатнији успех па је жупа решила да ради на оснивању здравствених задруга. Од 1933. соколске сеоске чете су упознате с предностима рада здравствених задруга. Жупа је хтела да у најнапреднијој чети оснује прву задругу. Одмах се видело да тај рад може да се успешно одвија ако се задруга оснује под соколским именом, јер соколство је једино уживало пуно поверење на селу, разочараном свим дотадашњим акцијама. На изричити захтев сокола са Пала и народа општине, задруга је добила име Соколска здравствена задруга. Почела је пропаганда у којој су учествовали друштво и чете у Подвитезу, Мокром и Јавлићима. Основачка скупштина задруге одржана је 1933. Кад је задругу требало регистровати испоставило се, да задружно законодавство тих крајева не познаје тај тип задруге. Тренило је две године упорне борбе са бирократијом, док соколи нису успели да региструју задругу. На Палама код Сарајева основана је новембра 1935. прва Соколска здравствена задруга у Југославији. Упркос рђавом времену сеоски соколи и народ испунили су дворану соколског дома на Палама. Старешина соколског друштва Божидар Савић отворио је свечаност и поздравио изасланике међу којима и начелника банске управе др. Сунајковића, старог соколског радника. Председник општине Пале Стјепан Лучић захвалио се соколима у име народа читаве општине, а Радмило Грђић, изасланик жупе, говорио је указујући на пример Пала, о соколском патриотизму и националном раду, чија су главна мерила жртва и дело. Поздрављена је лекарка задруге соколица др. Нада Блуменау. Стари национални борац свештеник и соко Симо Безовић са узбуђењем је поздравио патриотско дело паљанских сокола. Присутни су разгледали зграду Соколске здравствене задруге у којој је била смештена амбуланта, аптека и чекаоница задруге. Сељаци су били одушевљени својом задругом, а соколи горди зато што је она никла из њиховог прегалаштва. Оснивање задруге подстакло је интерес за ту врсту задругарства и у другим четата жупе Сарајево. (6) Прва главна годишња скупштина Соколске здравствене задруге на Палама одржана је 15 марта 1936. Скупштина је одржана у просторијама Соколског друштва у “Дому жртва” у присуству великог броја чланова и оних који то нису били. Скупштину је отворио председник задруге Божидар Савић. Након извештаја о раду у 1935. говорио је делегат Савеза здравствених задруга др. Гаковић. У свом говору се прво осврнуо на рад задруге, а затим је одржао предавање о здравственом задругарству и задругарству опште, позивајући присутне да наставе рад око ширења здравственог задругарства. По правилима задруге испадали су коцком два члана управног и два члана надзорног одбора. После извлачења коцке отпали су из управног одбора Д. Илић и Иван Рагуз, а из надзорног одбора Ново Лучић и Вилотије Кочовић. Након тога скупштина је поново бирала исту браћу у управни и надзорни одбор. После се развила дискусија о раду и потребама задруге. Председник је закључио скупштину, која је била доказ свесне соколске и задругарске манифестације и напора сокола тога краја. После скупштине приказиван је филм о задругарству, а за школску децу приказан је филм “Африка”.(7)

У чланку „Соколске здравствене задруге“ у „Соколском Гласнику“ истакнуто је да је до 1936 године деловало 109 здравствених задруга. У случају сарадње предложено је у чланку : у једном друштву или чети где се жели оснивање здравствене задруге проценила би се ситуација са обзиром на услове, које је предвиђао закон о здравственим задругама и ако би процена услова била повољна

изабрао би се одбор водећих људи. Тај одбор би са једним делегатом из Савеза Сокола и Савеза здравствених задруга свршио техничке формалности око оснивања. Задруга би одмах могла да приступи раду. Био је важан избор водећих људи који би водили задругу. Соколске здравствене задруге би добијале соколско име и уз задружни рад спроводиле би соколски радни програм. При оснивању задруге могли су учествовати као задругари и они који нису били чланови сокола. Соколске здравствене задруге биле би повезане са Савезом здравствених задруга као и остале здравствене задруге које нису биле у оквиру соколства. Др. Војислав Стојановић је сматрао да је задругарство потребно соколству и да би соколи много учинили и за себе и за народ, ако би овај савремени покрет уврстили у своје методе рада. (8)

На Седници пленума Управе Савеза Сокола К.Ј. 2 и 3 марта 1940. разматрана је реорганизација рада на селу. Савез је ступио у везу са свим установама и организацијама које су се бавиле селом, да би организовали „Национални савет за културу села” у коме је требао да се концентрише сав рад на подизању села. Савез је преговарао са Српским Пољопривредним друштвом, Савезом здравствених задруга, Централним хигијенским заводом, Централом за хигијенско искоришћавање воћа, Трговинском комором, Државном штампаријом, Народном банком и Сељачким букваром. Са Савезом здравствених задруга вођени су преговори о сарадњи са њеним омладинским одељењима. (9) На иницијативу Савеза Сокола одржана је 15 октобра 1940. конференција преставника друштава и установа, које су се бавиле подизањем и проучавањем села. У име Савеза здравствених задруга конференцији је присуствовао др. Гаковић. (10)

Од Априлског рата 1941 године Здравствене задруге водиле су бригу о избеглицама из НДХ. У томе су сарађивали са министарством социјалне политике и народног здравља и Комитетом за избеглице. Водили су спискове избегличке деце поверене на исхрану у сеоским породицама, насељавању избеглица, избегличка дечја боравишта широм Србије (око 700 места), лекарски прегледи избегличке деце, спискови избегличких породица (отац, мајка, деца) који су желели да иду на село. Сем свега тога помагали су и породице ратних заробљеника. Слали су пакете ратним заробљеницима. И поред свих својих заслуга Савез здравствених задруга престао је са радом решењем министарства народног здравља 12.6.1948 године. Архивска грађа сачувана је захваљујући знању и прегалаштву оних који су водили задружни здравствени покрет као и главном савезу земљорадничких задруга НР Србије који је основао Задружни архив.(11) Задружни архив од оснивања 1952 године, сакупљао је грађу из области задругарства и сакупио око 300 фондова свих врста задруга као и фондове предузећа и установа које су деловале у оквиру задругарства. Грађа Задружног архива била је смештена у влажним и мрачним подрумским просторијама Привредне коморе Србије те је тиме била осуђена на брзу и сигурну пропаст. Одлуком Координационог одбора Извршног већа Србије Задружни архив је маја 1963 године припојен Архиву Србије као његово посебно одељење. (12) Од јула 1964 године до краја марта 1967 године Јелена Неделковић-Пипер била је руководица Групе за сређивање архивске грађе привреде и задругарства Задружног архива, који је био припојен Архиву Србије заједно са просторијама и библиотеком које су се налазиле у згради Привредне коморе Србије.

Са сталним и хонорарним службеницима радила је на попису свих архивских књига.

После Првог светског рата стање на селу је било тешко. Зато су у Југославији од 1921 године осниване здравствене задруге ради здравствене, социјално-медицинске заштите сељака и њихових породица. Хигијенски заводи били су државне установе које су им пружали сву могућу помоћ у раду. Настојећи да помогне селу Савез Сокола је прихватио сарадњу са здравственим задругама и по њиховом моделу оснивао соколске здравствене задруге. Здравствене задруге у Србији током Другог светског рата рата прихватиле су избеглице из НДХ. Савез здравствених задруга престао је са радом после Другог светског рата, јер су нове власти сматрале да и поред свих заслуга здравствених задруга оне нису биле потребне на селу. Грађа Здравствених задруга је заједно са Задружним архивом припојена Архиву Србије.

Саша Недељковић
члан Научног друштва за историју здравствене културе Србије

Напомене :

1. Владимир Илијашевић, „Здравствене задруге и ширење здравствене културе“, „Архивски преглед“, 1-2, Београд, 1989, стр. 61-65;
2. Љубомир А.Петрић, „Соколство и задругарство“, „Соколски гласник“, Београд, 14 март 1941, бр. 11, стр. 3;
3. Владимир Илијашевић, „Здравствене задруге и ширење здравствене културе“, „Архивски преглед“, 1-2, Београд, 1989, стр. 62;
4. Лазар Матић, „Шта смо радили за задњих 20 година“, „Северна Далмација некад и сад“, Београд, Главна задруга за народно просвећивање, 1939, стр. 82, 83, 84, 85, 86;
5. „Видовдан на далматинском Косову“, „Соко на Јадрану“, Сплит, октобар 1931, бр. 10 стр. 260, 261;
6. Соко, „На Палама код Сарајева основана је прва Соколска здравствена задруга у држави“, „Соколски гласник“, Љубљана, 1 децембар 1935, бр. 45, стр. 8, 9;
7. „Годишња скупштина Соколске здравствене задруге на Палама“, „Соколски гласник“, Љубљана, 27 марта 1936, бр. 13, стр. 3;
8. Др. Војислав Стојановић, Београд, „Соколске здравствене задруге“, „Соколски Гласник“, Љубљана, 21 фебруар 1936, бр. 8, стр. 1,2;
9. „Седница пленума Управе Савеза Сокола К.Ј.“, „Соколски гласник“, Београд, 8 март 1940, бр. 10, стр. 4;
10. „Оснивање националног савета за село“, „Соколски Гласник“, Београд, 18 октобар 1940, бр. 42, стр. 3;
11. Владимир Илијашевић, „Здравствене задруге и ширење здравствене културе“, „Архивски преглед“, 1-2, Београд, 1989, стр.65, 66;
12. „Водич Архива Србије“, књига прва, Београд 1973, стр. 9;